

Wspieranie dochodów polskich rolników przez dopłaty bezpośrednie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej

Wstęp

Wspólna polityka rolna (WPR) jest najstarszą wspólnotową polityką, sięgającą początków lat 60-tych XX w. Członkostwo Polski w UE umożliwia korzystanie z szeregu złożonych i wzajemnie powiązanych instrumentów WPR. Ze względu na cel oddziaływania instrumenty WPR wspierające rolnictwo podzielić można na¹:

- bezpośrednio podtrzymujące dochody rolników w postaci dopłat (płatności) bezpośrednich;
- regulujące podaż produktów rolno-spożywczych poprzez wprowadzenie limitów produkcyjnych na wybrane produkty rolne oraz system odłogowania gruntów;
- wspierające rynek wewnętrzny oraz podtrzymujące ceny, a także dopłaty do produkcji, przetwórstwa i konsumpcji;
- chroniące rynek wewnętrzny dzięki odpowiedniej polityce importowej;
- zapewniające konkurencyjność na rynku globalnym poprzez subsydia oraz dopłaty eksportowe.

Wspólną Politykę Rolną tworzą dwa filary: I filar (ok. 90% całości wydatków w 2012 r.) wspierający produkcję poprzez Europejski Fundusz Gwarancji Rolnej (EFGW) oraz II filar (ok. 10% całości wydatków w 2012 r.) ukierunkowany na rozwój obszarów wiejskich poprzez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Płatności bezpośrednie, finansowane z Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnej (EFGW), są jednym z podstawowych mechanizmów wsparcia rolnictwa – w 2012 r. stanowiły one 92,1% budżetu EFGW oraz 69% łącznych wydatków z EFGW i EFRROW².

¹ *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo*, red. W. Łopaciuk, Instytut Ekonomii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2014, s. 8-9.

² 6th Financial Report from the Commission to the European Agriculture Guarantee Fund 2012. Financial Year, European Commission, Brussels 2013, Annex 7.

Celem artykułu jest analiza systemu dopłat bezpośrednich dla polskiego rolnictwa, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu tego instrumentu Wspólnej Polityki Rolnej na sytuację dochodową polskich gospodarstw rolnych w okresie 2004–2012.

1. Dopłaty bezpośrednie jako instrument wspólnej polityki rolnej

Dopłaty bezpośrednie wprowadzone zostały w 1992 r. w ramach reformy Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) Mac Sharry'ego, stając się w wyniku kolejnych reform WPR głównym instrumentem wsparcia rolnictwa³. Zadaniem dopłat bezpośrednich było podtrzymanie dochodów rolników w sytuacji stopniowego zmniejszania przez Wspólnotę Europejską wsparcia cenowego i obniżki cen podstawowych produktów rolniczych⁴. W początkowych latach funkcjonowania wysokość płatności, zróżnicowana w zależności od rodzaju produkcji, ustalana była w oparciu o plon, areal upraw i pogłowie zwierząt w okresie referencyjnych (była zatem ściśle uzależniona od wielkości produkcji). Kolejne zmiany Wspólnej Polityki Rolnej ukierunkowane były na systematyczne przechodzenie od instrumentów wsparcia wpływających na ceny produktów rolnych oraz rodzaj produkcji do instrumentów wspierających poziom dochodów producentów rolnych poprzez wsparcie finansowe działań pozaprodukcyjnych⁵. W 2003 r. przyjęto reformę Fischlera, wprowadzającą zmiany w systemie płatności poprzez uniezależnienie ich wypłacania od wielkości i struktury produkcji (tzw. decoupling)⁶. W związku jednak z obawami o to, że całkowite zniesienie płatności od realnie prowadzonej produkcji rolnej może prowadzić do gwałtownego spadku tej produkcji państwa członkowskie uzyskały możliwość częściowego powiązania produkcji rolnej z otrzymywanymi płatnościami (przykładem takich płatności są tzw. płatności oddzielne oraz tzw. wsparcie specjalne)⁷. Istotnym elementem reformy z 2003 r. było uzależnienie otrzymywania płatności bezpośrednich od

³ A. Mickiewicz, B. Mickiewicz, Systemy dopłat bezpośrednich w dawnych krajach Unii Europejskiej (UE-15) w porównaniu do nowych państw członkowskich (NUE-12), „Roczniki Nauk Rolniczych” 2010, T.97, z. 3, s. 171.

⁴ B. Kutkowska, Wspieranie dochodów rolniczych przez dopłaty bezpośrednie w gospodarstwach Dolnego Śląska, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2009, 2(12), s. 102.

⁵ Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo..., op. cit., s. 9.

⁶ A. Biernat-Jarka, Ocena zmian płatności bezpośrednich Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, seria Problemy Rolnictwa Światowego, t. 4, s. 37.

⁷ D. Stankiewicz, Wspólna Polityka Rolna po roku 2013, „INFOS Zagadnienia społeczno-gospodarcze” 2010, nr 12, s. 9.

spełnienia przez beneficjentów określonych standardów zgodnych z zasadą wzajemnej zgodności (tzw. cross-compliance), podzielonych na trzy obszary⁸:

- A – obejmujący zagadnienia z zakresu ochrony środowiska naturalnego oraz identyfikacji i rejestracji zwierząt;
- B – dotyczący zdrowia publicznego, zdrowotności roślin i zwierząt oraz zgłaszania niektórych chorób;
- C – obejmujący dobrostan zwierząt.

Istotą dopłat bezpośrednich – instrumentu wspierającego dochód rolnicy, nie zachęcającego przy tym do zwiększenia produkcji rolnej – jest powiązanie płatności z powierzchnią gospodarstwa rolnego. Uznaje się, że powiązanie dopłat z powierzchnią gospodarstwa w mniejszym stopniu zniekształca mechanizm rynkowy niż dopłaty do produktów⁹. Dopłacanie bowiem rolnikom do konkretnego rodzaju produkcji sprawia, że rolnik wytwarza nie to na co jest największy popyt na rynku, ale to do czego może otrzymać największe wsparcie. Takie działanie powoduje odbieranie niewłaściwych sygnałów dotyczących pożądanych kierunków produkcji. Obecny natomiast kształt płatności bezpośrednich umożliwia rolnikom lepsze dostosowanie swojej produkcji do faktycznego zapotrzebowania rynku oraz posiadanych przewag konkurencyjnych, jednocześnie zapewniając im wsparcie dochodowe¹⁰.

W UE stosowane są dwa systemy wsparcia bezpośredniego: System Płatności Jednolitej (Single Payment Scheme – SPS) oraz System Jednolitej Płatności Obszarowej (Single Area Payment Scheme – SAPS)¹¹. SPS jest stosowany obowiązkowo przez wszystkie stare państwa członkowskie (UE–15), natomiast nowe kraje członkowskie mogły zastosować uproszczony system, czyli SAPS. Spośród nowych krajów jedynie Słowenia, Malta oraz Chorwacja wybrały system płatności jednolitej. System Jednolitej Płatności Obszarowej jest prostszy niż System Płatności Jednolitej, pierwszy z systemów nie przewiduje bowiem uprawnień do płatności, drugi natomiast wprowadza konieczność ustalenia uprawnień do płatności i administrowania nimi.

⁸ Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo..., op. cit., s. 11.

⁹ K. Babuchowska, R. Marks-Bielska, Płatności bezpośrednie w kontekście dochodów polskich rolników, Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie, seria Problemy Rolnictwa Światowego, t. 11.

¹⁰ Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej..., op. cit., s. 9.

¹¹ T. Figurski, A. Sadłowski, Ocena systemów płatności bezpośrednich SPS i SAPS w świetle dyskusji nad kształtem WPR po 2013, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2013, 1(27), s. 63.

2. Wykorzystanie płatności bezpośrednich w Polsce

Warto bliżej przyjrzeć się specyfice przyjętego przez Polskę Systemu Jednolitej Płatności Obszarowej. W systemie podstawowy instrument wsparcia dochodów rolników stanowi Jednolita Płatność Obszarowa (JPO), polegająca na udzieleniu wsparcia finansowego do powierzchni rolnych, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności, finansowana w 100% z budżetu UE¹². Wysokość przyznanego wsparcia ustala się jako iloczyn deklarowanej przez producenta rolnego i pozytywnie zweryfikowanych przez ARiMR powierzchni gruntów rolnych oraz stawki jednolitej płatności obszarowej na 1 ha gruntu. Z kolei stawkę jednolitej płatności obszarowej oblicza się przez podzielenie rocznej krajowej koperty finansowej (suma płatności bezpośrednich przysługujących państwu członkowskiemu na podstawie danych historycznych, takich jak plony referencyjne zbóż, powierzchnia upraw polowych, liczba zwierząt) przez powierzchnię referencyjną, stanowiącą powierzchnię użytków rolnych danego państwa (w Polsce 14 mln ha).

Polska w traktacie akcesyjnym wynegocjowała środki na dopłaty do rolników w wysokości 25% wartości płatności stosowanych w krajach UE-15 (na dzień 30 kwietnia 2004 roku). W późniejszych latach poziom płatności był zwiększany kolejno do 30% w 2005 roku, 35% w 2006 oraz 40% w 2007 r. Od 2008 roku stawki płatności bezpośrednich rosną o 10 p.p., w 2013 r. osiągnęły 100% wsparcia UE-15¹³.

W systemie SAPS Jednolitą Płatność Obszarową uzupełniają płatności oddzielne oraz wsparcie specjalne, ukierunkowane na wsparcie działań produkcyjnych istotnych z punktu widzenia poprawy jakości produkcji i marketingu oraz ochrony środowiska.

W 2014 r. w polskim rolnictwie ramach wsparcia specjalnego stosuje się:

1. płatność do krów (skierowana do małych gospodarstw domowych położonych na obszarach wrażliwych gospodarczo oraz środowiskowo, spełniających warunki do przyznania jednolitej płatności obszarowej; ma charakter regionalny – otrzymywać ją mogą rolnicy posiadający stada w województwie lubelskim, małopolskim, podkarpackim, śląskim i świętokrzyskim);
2. płatność do owiec (podobnie jak płatność do owiec ma charakter regionalny, skierowana jest do rolników uprawnionych do otrzymywania Jednolitej Płatności Obszarowej, posiadających stada w następujących

¹² R. Marks-Bielska, K. Babuchowska, *Funkcjonowanie systemu dopłat bezpośrednich w Polsce i w innych krajach*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2010, 3(17), s. 5.

¹³ *Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej...*, op. cit., s. 9.

województwach: małopolskim, podkarpackim, śląskim, opolskim, dolnośląskim, świętokrzyskim, łódzkim);

3. specjalna płatność obszarowa do powierzchni upraw strączkowych i motylkowych (o płatność tę ubiegać mogą się rolnicy uprawiający w plonie głównym rośliny motylkowe i drobnosienne lub strączkowe, uprawnieni jednocześnie do otrzymywania Jednolitej Płatności Obszarowej);
4. płatność do surowca tytoniowego wysokiej jakości (płatność przysługującą do surowca spełniającego najwyższe wymagania jakościowe ubiegać się może każdy rolnik uprawniony do otrzymywania Jednolitej Płatności Obszarowej, jeśli działka na której uprawiany jest tytoń znajduje się w jednym z regionów: lubelsko-podkarpackim, świętokrzysko-małopolskim, kujawsko-pomorskim, mazurskim, dolnośląskim).

Program specjalnego wsparcia uruchomiono w Polsce w 2010 r., rozszerzając go w 2012 r. na płatność do surowca tytoniowego.

Natomiast stosowane w niektórych sektorach płatności oddzielne obejmują w 2014 r.: płatność do pomidorów, płatność do owoców miękkich, płatność do cukru (przysługują rolnikom uprawnionym do otrzymywania Jednolitej Płatności Obszarowej). W 2009 r. zlikwidowana została, funkcjonująca od 2006 r., płatność do upraw energetycznych.

Ponadto płatności bezpośrednie finansowane ze środków wspólnotowych uzupełniane są przez tzw. przejściowe wsparcie krajowe, w całości finansowane z budżetu krajowego. Przejściowe wsparcie krajowe w 2014 r. realizowane jest w następujących sektorach: chmielu, skrobi ziemniaczanej, tytoniu. Jeszcze w 2012 r., oprócz wymienionych sektorów, przejściowe wsparcie krajowe realizowane było w sektorze I (obejmującym ważniejsze rośliny uprawne) oraz sektorze upraw paszowych na trwałych użytkach zielonych (tzw. płatność zwierzęca).

Stawki płatności bezpośrednich dla polskich rolników w latach 2004–2012 zaprezentowano w Tab. 1.

Tab. 1. Stawki płatności bezpośrednich w latach 2004–2013

Rodzaj płatności	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Jednolita Płatność Obszarowa [zł/ha]	210,53	225,00	276,28	301,00	339,31	506,99	562,09	710,57	732,06
Uzupełniająca Płatność Obszarowa uprawy podstawowej [zł/ha]	292,78	282,35	313,45	294,00	269,32	356,47	327,28	274,23	211,80

Rodzaj płatności	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Płatność uzupełniająca do powierzchni roślin przeznaczonych na paszę (tzw. płatność zwierzęca) [zł/ha]	**	**	**	438	379,55	502,62	439,03	396,15	306,99
Uzupełniająca płatność obszarowa – płatność do powierzchni upraw chmielu [zł/ha]	1013,81	870,02	962,75	526	591,50	861,32	1429	1476,08	1276,38
Płatność niezwiązana do skrobi ziemniaczanej	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Płatność niezwiązana do tytoniu [zł/kg]	**	**	**	**	**	**	**	**	5,62
Specjalna płatność obszarowa do powierzchni upraw roślin strączkowych i motylkowatych drobnosieniowych [zł/ha]	**	**	**	**	**	**	207,28	219,53	672,56
Wsparcie specjalne – płatność do krów [zł/szt]	**	**	**	**	**	**	346,43	410,90	672,50
Wsparcie specjalne – płatność do owiec [zł/szt]	**	**	**	**	**	**	105,91	103,05	584,79
Płatność do surowca tytoniowego [zł/szt]	**	**	**	**	**	**	**	**	123,11
Oddzielna płatność z tytułu cukru [zł/t]	**	**	33,94	33,8	39,45	53,47	50,42	56,00	52,44
Oddzielna płatność z tytułu owoców i warzyw (płatność do pomidorów) [zł/t]	**	**	**	**	133,65	166,82	157,16	173,33	162,09

Rodzaj płatności	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Oddzielna płatność z tytułu owoców miękkich [zł/ha]	**	**	**	**	1358,6 8	1691,8 0	1593,8 7	1761,9 9	2670,6 6
Płatność do upraw energetycznych [zł/t]	**	**	276,28	169	152,85	190,22	**	**	**

* stawka płatności uzależniona od zawartości skrobi w ziemniakach

** płatności w danym roku nie realizowano

Źródło: dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, <http://arimr.gov.pl>.

Z danych zawartych w Tab. 1 wynika, że w ostatnich latach, w związku z systematycznym zwiększaniem stawki Jednolitej Płatności Obszarowej, znacznie zredukowane zostały krajowe płatności uzupełniające. Jak już wspomniano, w Traktacie Akcesyjnym zapisano systematyczny wzrost poziomu dopłat bezpośrednich finansowanych z budżetu wspólnotowego.

3. Sytuacja dochodowa polskich rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej

Płatności bezpośrednie, jako czynnik dochodotwórczy, mają istotny wpływ na sytuację ekonomiczną polskich rolników. Pamiętać trzeba jednak, że sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych pozostaje funkcją wielu czynników, nie tylko dopłat bezpośrednich. Na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych wpływ mają takie zmienne jak: „zasoby czynników produkcji, sposób i efektywność ich wykorzystania oraz poziom wiedzy pozwalającej na wybór i realizację procesów produkcyjnych w bardziej konkurencyjny sposób w odróżnieniu od pozostałych rolników”¹⁴. Niemniej jednak zwiększenie dopłat bezpośrednich dla polskiego rolnictwa z 6,7 mld zł w 2004 r. do 14 mld zł w 2012 r. pozytywnie wpłynęło na sytuację dochodową polskich rolników w analizowanym okresie¹⁵.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 jedno gospodarstwo domowe rolników wzrósł z 2595, 44 zł w 2004 r. do 4749,75 zł w 2012¹⁶. Jedno-

¹⁴ W. Poczta, P. Siemiński, Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w warunkach WPR UE – próba prognozy, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2009, 3(13), s. 174.

¹⁵ Dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, <http://arimr.gov.pl>.

¹⁶ Dane nt. sytuacji dochodowej gospodarstw domowych rolników pochodzą z Roczników Statystycznych Rzeczypospolitej Polskiej GUS, <http://stat.gov.pl>.

częściej przeciętny dochód rozporządzalny na jedno gospodarstwo rolników rósł w analizowanym okresie szybciej niż przeciętny dochód rozporządzalny pozostałych kategorii gospodarstw domowych – przeciętny dochód rozporządzalny na jedno gospodarstwo domowe rolników w 2012 r. zwiększył się w stosunku do 2004 r. o 83%, przeciętny dochód rozporządzalny na jedno przeciętne gospodarstwo domowe o 66%, przeciętny dochód rozporządzalny na jedno gospodarstwo pracowników o 63%, przeciętny dochód rozporządzalny na jedno gospodarstwo pracujących na własny rachunek o 55%, przeciętny dochód rozporządzalny gospodarstwa emerytów i rencistów o 53%. Warto podkreślić, że podobnie jak i w 2004 r., w 2012 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 gospodarstwo domowe rolników kształtował się na wyższym poziomie niż dochód rozporządzalny gospodarstwa emerytów i rencistów, gospodarstwa pracowników oraz przeciętnego gospodarstwa domowego. Pod tym względem gospodarstwa rolników ustępowały jedynie gospodarstwom pracującym na własny rachunek.

Wciąż jednak przeciętny miesięczny dochód przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym rolników jest mniejszy niż przeciętny miesięczny dochód przypadający na jedną osobę w pozostałych kategoriach gospodarstw domowych. I tak w 2012 r. przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę w gospodarstwie domowym rolników wyniósł 1091,55 zł, w przeciętnym gospodarstwie 1278,43, w gospodarstwie pracowników 1289,16 zł, w gospodarstwie emerytów i rencistów 1297,90 zł, w gospodarstwie pracujących na własny rachunek 1536,68. Na różnice dochodowe między gospodarstwami rolników a pozostałymi kategoriami gospodarstw domowych wpływ mają w dużym stopniu: liczba osób w rodzinie oraz poziom wykształcenia domowników. Ludność zamieszkała na wsi legitymuje się niższym wykształceniem. Również większy odsetek rodzin wielodzietnych zamieszkuje na wsi niż w mieście¹⁷.

Jednakże dysparytet między dochodami rolników a dochodami pozostałych kategorii gospodarstw domowych wyraźnie maleje. O ile w 2004 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym rolników stanowił 79,6% przeciętnego miesięcznego dochodu przypadającego na jedną osobę w przeciętnym gospodarstwie domowym, 78,70% przeciętnego miesięcznego dochodu przypadającego na jedną osobę w gospodarstwie pracowników, 75,75% przeciętnego miesięcznego dochodu przypadającego na jedną osobę w gospodarstwie emerytów i rencistów i w gospodarstwie pracujących na własny rachunek 77,8%, to w 2014 r. odpowiednio 85,3%, 84,67%, 84,1%, 71%. Powiększył się jedynie dysparytet między dochodami rolników a dochodami gospodarstw domowych pracujących na własny rachunek. O ile w 2004 r. przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie pracujących na własny rachunek był

¹⁷ A. Kowalski, Sz. Figiel, M. Halamska, *Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju sektora rolno-żywnościowego*, „Polish Journal of Agronomy” 2011, 7, s. 33.

wyższy niż w gospodarstwie domowym rolników o 22,2%, to w 2012 r. przeważała ta zwiększyła się do 29%.

Najważniejszym źródłem dochodu gospodarstw domowych rolników był w 2012 r. dochód z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie, stanowiący 69,1% przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwie domowych rolników. Kolejnymi ważnymi źródłami dochodów były świadczenia z ubezpieczeń społecznych i dochód z pracy. Analizując strukturę dochodów gospodarstw rolnych, warto zauważyć, że wzrasta udział dochodów uzyskiwanych przez mieszkańców wsi z pracy najemnej poza gospodarstwem, co „wskazuje na utrwalającą się tendencję wielozadaniowości rodzin utrzymujących się głównie z rolnictwa”¹⁸.

Pozytywnym zjawiskiem jest zmniejszanie się ubóstwa ekonomicznego gospodarstw domowych rolników¹⁹. W okresie 2004–2012 w gospodarstwach domowych rolników zmniejszył się odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji (z 19,9% w 2004 r. do 11,1% w 2012 r.), relatywnej granicy ubóstwa (z 32,3% w 2004 r. do 26,4%), ustawowej granicy ubóstwa (z 31,1% w 2004 r. do 12,2% w 2014 r.)

Wpływ dopłat na kształtowanie się dochodu gospodarstwa rolnego ilustrują również wyniki badań prowadzonych w ramach polskiego FADN (Farm Accountancy Data Network – unijny system zbierania danych rachunkowych w gospodarstwach rolnych) w grupach gospodarstw wyłonionych na podstawie kryterium wielkości ekonomicznej i typu rolniczego²⁰. Jeszcze w 2004 r. udział dopłat do działalności operacyjnej²¹ w rocznych dochodach rolnych gospodarstw domowych kształtował się na poziomie 14,9%, a w 2012 r. już na poziomie 56,2% (por. tab. 2), natomiast udział dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej odpowiednio 6,2% oraz 32,8% (por. tab. 3).

Dane zawarte w tabeli 2, 3 i 4 wskazują także na duże zróżnicowanie znaczenia otrzymywanych przez rolników dopłat w tworzeniu dochodów gospodarstw wyodrębnionych zarówno według profilu działalności, jak i wielkości ekonomicznej.

¹⁸ Polski sektor rolno-spożywczy i obszary wiejskie po 10 latach członkostwa w UE-przegląd najważniejszych zmian, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, dnia 30 kwietnia 2014 r., s. 6.

¹⁹ Nt. ubóstwa ekonomicznego gospodarstw domowych rolników por. dane zawarte w raportach GUS: Ubóstwo w Polsce w świetle Badań Budżetów Gospodarstw Domowych, <http://stat.gov.pl>.

²⁰ B. Chmielewska, Płatności bezpośrednie jako forma wsparcia dochodów gospodarstw rolniczych w Polsce po integracji z Unią Europejską, „Problemy rolnictwa światowego” 2007, nr 2, s. 31.

²¹ Na dopłaty do działalności operacyjnej oprócz jednolitej płatności obszarowej składają się m.in. płatności specjalne, oddzielne, dopłaty do zużycia pośredniego, dopłaty rolnośrodowiskowe, dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Tab. 2. Udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodach gospodarstw rolnych klasyfikowanych według typów rolniczych

Rok	Razem	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
2004	14,9	24,2	0,9	8,6	14,4	13,3	5,2	17,1
2012	56,2	53,5	13	23,8	49,8	97,3	34,9	68,6

Źródło: FADN, <http://fadn.pl>

Tab. 3 Udział dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej w dochodach gospodarstw rolnych klasyfikowanych według typów rolniczych

Rok	Razem	Uprawy polowe	Uprawy ogrodnicze	Uprawy trwałe	Krowy mleczne	Zwierzęta trawożerne	Zwierzęta ziarnożerne	Mieszane
2004	6,2	10,9	0,4	2,5	3,6	3,7	2,04	7,3
2012	32,8	32,5	8,7	14,5	29,5	53,1	21,3	39,3

Źródło: jak do Tab. 2

Tab. 4 Udział dopłat do działalności operacyjnej i dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej w dochodach gospodarstw rolnych klasyfikowanych według wielkości ekonomicznej, 2012 r.

Zmienna	Razem	Bardzo małe	Małe	Średnio -małe	Średnio -duże	Duże	Bardzo duże
Udział dopłat do działalności operacyjnej	56,2	83,14	58,9	44,3	38,5	39,9	93,8
Udział jednolitej płatności obszarowej	32,8	46,9	33,3	26,6	23,4	25,4	57,4

Źródło: jak do Tab. 2.

Najwyższy wskaźnik udziału dopłat do działalności operacyjnej w dochodach oraz wskaźnik udziału dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej w dochodach uzyskały w 2012 r. gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt trawożernych (odpowiednio 97% i 53,1%). Można zatem uznać, że w tych

gospodarstwach dochód prawie w całości uzyskano dzięki dopłatom do działalności operacyjnej²². Natomiast najniższy wskaźnik tych relacji uzyskały w 2012 r. gospodarstwa ogrodnicze – sytuacja dochodowa tych gospodarstw w największym stopniu związana jest zatem z sytuacją rynkową²³.

Z kolei, według kryterium wielkości ekonomicznej, najwyższy wskaźnik udziału dopłat do działalności operacyjnej w dochodach oraz wskaźnik udziału dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej w dochodach zanotowały w 2012 r. gospodarstwa bardzo małe i bardzo duże – w tych kategoriach gospodarstw tylko niewielka część dochodu wypracowana została poprzez działalność operacyjną. W grupie gospodarstw bardzo dużych wysoka wartość tej relacji spowodowana była dużym udziałem gospodarstw osób prawnych, które bardzo często wykazują straty, a jednocześnie są beneficjentami znacznych dopłat²⁴. Natomiast najniższy wskaźnik udziału dopłat do działalności operacyjnej w dochodach oraz wskaźnik udziału dopłat z tytułu jednolitej płatności obszarowej w dochodach zanotowały w 2012 r. gospodarstwa średnio-duże.

Podsumowanie

Płatności bezpośrednie są jednym z ważniejszych instrumentów wspólnej polityki rolnej, bezpośrednio wspierającym dochody rolnicze bez konieczności zwiększenia cen produktów rolnych.

Po wejściu Polski do UE sytuacja dochodowa gospodarstw rolnych uległa znacznej poprawie. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na jedno rolne gospodarstwo domowe wzrósł z 2595,44 zł do 4749,75 zł w okresie 2004–2012, natomiast przeciętny miesięczny dochód przypadający na jedną osobę w rolnym gospodarstwie domowym zwiększył się w badanym okresie z 735 zł do 1091, 55 zł. Co istotne, w latach 2004–2012 tempo wzrostu przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego rolnych gospodarstw domowych było wyższe niż tempo wzrostu przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego innych kategorii gospodarstw domowych.

W przypadku dochodu przypadającego na jedną osobę, nadal jednak dla gospodarstw domowych rolników wielkość ta kształtuje się na niższym poziomie niż dla pozostałych kategorii gospodarstw domowych, choć maleje różnica między dochodem przypadającym na jedną osobę w gospodarstwie rolników a do-

²² Wyniki Standardowe 2012 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim FADN. Część II Analiza wyników standardowych. Warszawa 2014, s. 29.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibid., s. 56.

chodem przypadającym na jedną osobę w pozostałych kategoriach gospodarstw domowych.

Niewątpliwie zwiększenie dopłat bezpośrednich (na które oprócz jednolitej płatności obszarowej, składają się płatności oddzielne, wsparcie specjalne oraz finansowane w całości ze środków krajowych Uzupełniające Płatności Obszarowe) przyczyniło się do poprawy sytuacji dochodowej rolniczych gospodarstw domowych w okresie 2004–2012. Jednocześnie udział dopłat do działalności operacyjnej w dochodach rolnych gospodarstw domowych zwiększył się z 14,9% w 2004 r. do 56,2% w 2012 r.

Summary

The article aims to present an analysis of direct payments system with a special focus on the influence this instrument of the Common Agricultural Policy had on income situation of Polish farms between 2004–2012. Apart from single area payments the system of direct payments consists of separate payments and special support as well as Complementary Area Payments that are totally financed from national sources. Undoubtedly, an increase of direct payments for Polish farmers from PLN 6,7 billion in 2004 to 14 billion in 2013 was a crucial factor in improving income situation of farms. An average disposable monthly income per one farm increased from PLN 2595.44 in 2004 to 4749.75 in 2012, whereas an average monthly income per one person in a farm rose from PLN 735 to 1091.55.